

Politisk korrekthet, identitetspolitikk og ytringsfrihet

Political correctness, identity politics, and freedom of speech

Randi Gressgård

Professor, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Bergen

Randi.Gressgard@uib.no

Mette Andersson nevner flere likhetstrekk mellom feltene migrasjons- og kjønnsforskning, der den kanskje viktigste likheten er de sterke følelsene forskning om kjønn og migrasjon kan vekke blant andre forskere og ikke-forskere. Siden mine forsknings- og formidlingserfaringer er fra begge disse «magnetiske» feltene, vil jeg belyse et aktuelt tema som knytter dem sammen: den retoriske sammenhengen mellom politisk korrekthet, identitetspolitikk og ytringsfrihet. Dette temaet berører flere overordnede diskusjoner i boken, slik som forholdet mellom vitenskapelige og hverdagslige begreper, eller legitimiteten til ekspertkunnskap versus «vanlig sunt folkevet». Andersson understreker at på magnetiske felt vil kunnskap som ikke stemmer overens med synet til sterke meningsbærere i samfunnsdebatten, ofte stemples i negative ordelag, for eksempel som politisk korrekt, elitistisk eller naiv og kunnskapsløs. Et konkret spørsmål i boken er da: Hvordan opplever og håndterer forskere beskyldninger om dårlig og politisert forskning, og hva betyr egentlig uttrykket politisk korrekthet for forskerne på dette feltet?

I et nyhetsoppslag i *University World News* fra oktober 2018 var tittelen «Is political correctness eroding universities' mission?». Skribent Jan Petter Myklebust rapporterte om tre saker fra henholdsvis Sverige, Norge og Danmark, som på hver sitt vis illustrerer den nevnte treenigheten. Sverige: Professor emerita Inger Enkvist ved Lunds Universitet har uttrykt bekymring for en framvoksende kultur av politisk korrekthet ved universitetene, som angivelig hindrer åpen debatt og akademisk (ytrings)frihet. Hun hevder at professorer i Sverige nå er bevisst på at de kan bli anklaget for sexisme og rasisme, noe hun mener skyldes trenden til å beskytte studenter mot tanker som utfordrer deres tro og følelser på den ene siden, og tendensen til å behandle kjønnsperspektiver som hevet over vitenskap på den andre siden. Danmark: En debatt om politisk korrekthet har blusset opp i kjølvannet av innføring av nye retningslinjer for jusstudenter ved Københavns Universitet – et pålegg om å avstå fra bruk av stereotypi-forsterkende klesdrakter, slik som «indianerkostyme». Norge:

En tidligere student i kjønnsstudier ved Universitetet i Bergen (UiB) har iverksatt en nett-basert pengeinnsamling for å finansiere søksmål mot universitetet på grunnlag av at kjønnsstudier ikke holder vitenskapelig mål og derfor bryter med loven om høyere utdanning. Sistnevnte sak berører meg direkte, ettersom jeg underviser ved kjønnsstudier ved UiB.

Selv om det kan være fristende å lage en ironiserende norsken-dansken-og-svensken-vits på basis av denne skandinaviske nyhetsrapporten, kan slik harselering lett framstå som elitistisk arroganse og bekrefte fortellingen om en framvoksende kultur av politisk korrekthet og uvitenskapelighet (spesielt når det kommer fra en minoritets- og kjønnsforsker). Så hva vil være en mer hensiktsmessig håndtering av disse beskyldningene? Ettersom jeg faller inn i Anderssons betegnelse av «kritikeren», er det nærliggende å rette søkelyset mot rammene eller premissene for retorikken som brukes, og belyse hvordan den fungerer som redskap i politiske kamper om sannheten eller virkelighetsbeskrivelsen.

I den toneangivende artikkelen «Are you politically correct?», som sto på trykk i *New York Magazine* i 1991, beskyldte John Taylor den intellektuelle kultureliten – multikulturalister, feminister, radikale homoseksuelle og kulturmarxister – for en slags sammensvergelse; de står etter sigende for autoritativ menings- og ytringssensur som undergraver vanlige folks frihet. Det tok ikke lang tid før PK-retorikken var gjort gangbar langt utenfor kulturkonservative kretser, også innenfor academia. Det typiske er at PK-uttrykket settes opp mot ytringsfrihet, som alle med «sunt folkevett» er enige om at er bra og må forsvares. Og som Andersson påpeker, benyttes gjerne PK-uttrykket til å stemple bestemte faglige posisjoner som uvitenskapelige og politisk farget (av en form for liberal naivisme eller elitisme). Den opportunistiske PK-retorikken framstår derimot selv som apolitisk, fordi den representerer en realisme eller vilje til sannhet som de politiserte forskerne har lagt lokk på eller fordreid. Andersson slår fast at PK-begrepet i migrasjonssammenheng etter hvert fikk en generell betydning i retning «uvillig til å ta opp negative sider ved innvandring og integrasjon»; det ble i økende grad assosiert med å være advokat for innvandrere og minoriteter og med manglende politisk realisme.

Anderssons bok viser tydelig hvordan PK-begrepet er nær forbundet med «multikulturalisme» som samlebetegnelse på naiv og feilslått innvandrings- og integreringspolitikk. I senere tid har det mer generelle uttrykket «identitetspolitikk» gikk ny næring til PK-retorikken, som like ofte handler om kjønn og seksualitet som om rase, etnisitet og kulturelt mangfold. I likhet med multikulturalisme defineres sjelden identitetspolitikk nærmere, men fungerer som samlebetegnelse for alt en ønsker å markere avstand til. Noen ganger viser identitetspolitikk til det å redusere politikk til personlige erfaringer eller følelser, andre ganger til det å bruke egen identitet for å oppnå noe. Men betegnelsen kan også vise til det å anvende et minoritetsperspektiv eller kjønnsperspektiv i forskningen, eller å framheve ulike typer empirisk mangfold – kort sagt forskjeller som utfordrer universelle kunnskapsidealer eller humanistiske idealer om solidaritet.

I en kommentarartikkel i *The Guardian*, 5. oktober 2018, gjør Gary Younge oss oppmerksom på at uttrykket identitetspolitikk har florert oftere i britisk presse den siste måneden enn ord som patriarki, homofobi og islamofobi. Dette til tross for at hatkriminaliteten mot minoriteter har økt vesentlig den senere tiden og at seksuell trakassering av kvinner skjer gjennomsnittlig 1400 ganger per dag i Storbritannia (og det skrives stadig mye om

#metoo-kampanjen). Likevel er det altså identitetspolitikk som får mest medieoppmerksomhet av disse temaene, og derfor kan virke som et større samfunnsproblem. I academia består det angivelige problemet i (politisert) forskning som problematiserer undertrykkelse av visse grupper. Det inkluderer kritikk av normene som gjør at visse mennesker kan framstå som nøytrale, tilsynelatende uten identitetsmarkører.

De som bekymrer seg for etnisk, religiøs eller kulturelt basert identitetspolitikk, altså multikulturalisme, ønsker gjerne å verne om den eksisterende kulturelle orden, eller forestillingen om nasjonen og den vestlige sivilisasjonen før identitetspolitikken gjorde seg gjeldende. Indirekte betyr det å vedlikeholde (post)koloniale skillelinjer mellom sivilisert og barbarisk, hvit og ikke-hvit, moderne og tradisjonell og så videre. De som vanligvis ikke selv utsettes for stereotypifisering, ser ikke nødvendigvis problemet med at noen for eksempel ikler seg indianerkostyme i festlige anledninger. Problemet snus snarere til å dreie seg om de politisk korrekte anti-rasistene uten humor – som ikke bare er gledesdrepere, men også samfunnsnedbrytende. Selv har jeg av meningsmotstandere flere ganger blitt beskyldt for det Andersson kaller forræderforskning etter å ha ytret meg kritisk om norsk innvandrings- og minoritetspolitikk eller rasisme, noen ganger i form av trusler og uthengning på såkalte quisling-lister på Internett.

I debatten om Siv Jensens indianerkostyme var det, som Andersson skriver, hovedsakelig sosialantropologer som framsto som talspersoner for (den kritiske) vitenskapen, og kanskje også som «nyttige idioter» i møtet med såkalt sunt folkevett. Hverdagskunnskapen tilsier nemlig at indianerkostyme er uskyldig og del av norsk forlystelseskultur fra langt tilbake. I boken *Complying With Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region* (Keskinen et al. 2009), anvendes begrepet «kolonial delaktighet» for å vise hvordan (post)koloniale forestillinger, praksiser og produkter gjøres til deler av «nasjonal» eller «tradisjonell» kultur i de nordiske landene, slik som når folk tar til orde for å bevare rasistiske produktbetegnelser og varemerker med henvisning til at de er del av den nasjonale kulturen. Oppfatningen om at de nordiske landene ikke deltok i det koloniale prosjektet, gjør det mulig å hevde at slike betegnelser/motiver ikke er rasistiske.

Her står forskere overfor en langt større utfordring enn et oversettelsesproblem fra ekspertkunnskap til et mer tilgjengelig språk. Som Anderssons bok får godt fram, hjelper det lite med medietreningskurs når problemet er at påpekning av rasisme oppfattes som sensur. Problematisering av rasisme er for mange mer problematisk enn rasisme i seg selv. I alle fall vil de ha seg frabedt å bli belært av «den liberale eliten» om hvordan de skal oppføre seg. Dette setter forskerne i en knipe. Hvordan kan vi undersøke og kritisere problematiske ytringer og handlinger når dette «oversettes» til å bli en bekreftelse på den påståtte sammensvergelsen? Dette problemet knytter an til Anderssons beskrivelser av å bli misbrukt av ulike politiske grupperinger, bli fratatt meningskraft og faren for at forskningen bidrar til ytterligere polarisering.

Når det gjelder kjønn og seksualitet, handler bekymringen for identitetspolitikk om at den «naturlige» kjønnsordenen tukles med, og at vitenskapelig sannhet erstattes av relativisme eller konstruktivism. Kritiske tradisjoner innenfor kjønns- og seksualitetsforskning er et lett angrepsmål i så måte, fordi de uttrykkelig problematiserer kjønns- og seksualitetsbaserte maktstrukturer forankret i binære opposisjoner som mann/kvinne (kjønnsnormativitet) og hetero/homo (heteronormativitet). Med utgangspunkt i at Andersson belyser

politisering av forskning og ulike forståelser av hva politisering innebærer, vil jeg hevde at når etablerte sannheter om kjønn og seksualitet problematiseres og gjøres diskuterbare eller omdiskuterte, innebærer det en politisering både av forskningsfenomenet og forskning som sådan, fordi det innbyr til kritisk diskusjon. Som Andersson uttrykker om «kritikerne», er de særlig interessert i å drøfte og utfordre premissene for normalvitenskap innen sitt felt.

At noen ønsker kjønnsstudier nedlagt fordi faget stiller kritiske spørsmål som utfordrer både «vanlig sunt folkevett» og objektivistiske kunnskapsidealer, kommer således ikke som en stor overraskelse. At vedkommende henter moralsk og økonomisk støtte gjennom sosiale medier, er enda mindre overraskende, gitt den voksende oppslutningen om anti-kjønnkampanjer nasjonalt og internasjonalt. Men ikke desto mindre er det grunn til å ta dette fenomenet på alvor. Folk som støtter anti-kjønnkampanjer har forskjellige motiver og mål, men ser ut til å dele oppfatningen om at tradisjonelle maskulinitetsidealer er under press og at menn undertrykkes av kjønnsideologi. Når denne retorikken er blitt gangbar langt utenfor høyrepopulistiske kretser og har bredt om seg til store deler av Europa og på det amerikanske kontinentet, er det kanskje grunn til å snakke om at liberal «gender mainstreaming» taper terreng mot «anti-gender mainstreaming».

Fenomenet er utbredt i Sentral- og Øst-Europa, med Ungarn som fremste eksempel, der faget kjønnsstudier fra høsten 2018 er diskreditert på grunnlag av å være uvitenskapelig, unyttig og destruktivt for tradisjonelle familieverdier, forankret i den påstått naturlige forskjellen mellom mann og kvinne. Vi ser også framvoksende anti-kjønn-bevegelser i såkalt vesteuropeiske land, spesielt i katolsk-dominerte regioner, men også i «sekulære» Frankrike. Både religiøs og sekulær anti-kjønn-retorikk sammenfaller med den høyrepopulistiske fortellingen om en korrump og dekadent elite eller liberal lobby som bringer vanlige folk til taushet. I USA ønsker Trump-forvaltningen å fjerne ordet kjønn fra FN-dokumenter og erstatte det med «kvinne», noe som spesielt vil ramme transpersoner. Ifølge artikkelen «Transgender could be defined out of existence under Trump administration» i *New York Times* 21. oktober 2018, går amerikanske myndigheter inn for å definere kjønn som enten mann eller kvinne, bestemt av ens medfødte genitalier, til tross for at den amerikanske legeföreningens diagnosemanual ikke lenger definerer kjønn i binære biologiske kategorier. Om amerikanske myndigheter ikke får gjennomslag for sin anti-kjønn-politikk i FN, vil de i alle tilfeller fjerne nasjonale transrettigheter innført i Obamas regjeringstid.

En om mulig enda mer aggressiv form for anti-kjønn-populisme ser vi i Latin-Amerika, der Brasil er kommet i internasjonalt søkelys etter at den diktatur-forherligende høyrepopulisten Jair Bolsonaro sanket stemmer i presidentvalgkampen høsten 2018 på hårreisende uttalelser om kvinner og minoritetsgrupper. Hans framgang var mulig fordi dette tanke-mønsteret allerede var veletablert. Et betegnende eksempel er episoden der kjønnssteoretikeren Judith Butler høsten 2017 var i Brasil for å arrangere en konferanse med temaet «slutten på demokrati», og ble møtt av demonstranter som offentlig brente et bilde av henne. (Hun ble også jaget av en mobb på flyplassen under hjemreisen.) Butler kommenterte i etterkant av besøket at konferansen bød på den gode diskusjonen hun hadde håpet på, men at formen som protesten utenfor tok, opprørte henne (i *Inside Higher Education*, 13. oktober 2017).

For min del foretrekker jeg å delta i ansikt-til-ansikt-debatter med identifiserbare delta-

kere innenfor en ramme jeg kan påvirke, framfor bredere mediedebatter der rammen er satt av andre, som Andersson skriver, med påfølgende fare for offentlig uthengning og trusler. Den foretrukne debattrammen innebærer naturligvis et mindre og smalere publikum, men desto større rom for reell diskusjon. Det er mulig å hevde at debattfora med synlig deltakelse i seg selv utgjør en politisering – en motvekt til høyrepopulistiske nettverk, hvis massive tilvekst de senere årene i stor grad skyldes anonym oppslutning fra folk som ellers ville vært betenkte, gitt de negative konsekvensene synlighet kan medføre. Men som Butler-episoden viser, er ikke dette tilfellet når «anti-gender mainstreaming» allerede er et faktum, for da vil synlig oppslutning være sosialt akseptert. Det må understrekes at jeg, som den «kritikeren» jeg er, forfekter konfronterende diskusjon heller enn konsensus, men forutsetningen er at deltakerne aksepterer hverandres eksistens. Det avgjørende for meg er ikke om debatten er politisert eller ikke, men om den er produktiv.

REFERANSER

Keskinen, S., Irni, S. & Mulinari, D. (red.) (2009). *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. London: Routledge.